

Psaní je stejně důležité jako čtení

HANA KOŠTÁLOVÁ

Dílna čtení se stala pravidelnou součástí výuky v mnoha třídách prvního stupně a sem tam i na druhém stupni po celé České republice. Přináší hodně radosti a uspokojení dětem i učitelům. Dává větší naději na to, že se z dětí stanou celoživotní čtenáři a že díky důvěře ve čtení zvládnou i náročné texty nejrozmanitější povahy, které na ně při učení i při běžném životním chodu čekají.

Starší sestra dílny čtení – dílna psaní – má cestu do našich tříd zatarasenou víc. Naše tradice hodně dbá na to, aby děti uměly naplnit požadavky slohových útvarů a také aby psaly bez chyb. Obsah a smysl sdělení ustupuje do pozadí. Školní psaní zůstává psaním spíše cvičným. Nese ho víra, že až jednou děti vstoupí do opravdového života, budou si umět poradit pomocí nástrojů, které ve škole – když ještě o nic nešlo – nacvičily. V důsledku toho děti příliš často píšou o cizích tématech, jako by na tématu nezáleželo a jako by ani žádná vlastní témata neměly. Trefují se do zadaných formálních nároků bez ohledu na to, zda vyhovují tomu, co a komu oni sami jako autoři chtějí sdělit. Psaní se tak stává jen školním úkolem, který je potřeba jakkoli splnit, navíc úkolem pro mnohé žáky trýznivým, plným bezradnosti a obav nebo naopak nezájmu.

Jaký vztah k psaní si žáci odnášejí do dospělého života? Nabízíme několik autentických výroků paní učitelek, které se prvně sešly na pisatelském semináři.

„Přišla jsem na tenhle seminář o dílně psaní, abych zjistila, o čem to je, ale rozhodně tady nebudu nic psát, to po mně nemůže nikdo chtít.“

„Vůbec nevím, o čem bych psala. Jak si mám najít téma? Nemůžete nám nějaké dát? My taky dětem vždycky dáme téma. Samozřejmě dvě tři, aby si mohly vybrat.“

„No tak něco jsem teda napsala, ale nechtějte po mně, abych to tady četla!“

„Psaní byla moje noční můra, pořád samé ‚opakuješ slova‘ a ‚nemáš odstavce‘. Stydím se číst svoji práci před ostatními.“

Vlastní psaní, podobně jako donedávna třeba mluvení cizím jazykem, zážitky ze školy u řady lidí spíše blokují, učitelky češtiny nevyjímaje.

Důležité je začít. A začít takovým krokem, na jaký se cítíme, byť by se mohl jevit jako maličký. Mnoho z nás již využívá všelijaká „krátká psaní“ k reflexi toho, co děti při učení zaujalo, čemu se naučily, a to i v naučných předmětech. Necháváme

je pořizovat výpisky, psát volná psaní, reagovat písemně na přečtené texty nebo třeba zhlédnuté filmy. Píšou dopisy postavám, dopisují nebo přepisují konce textů, reagují písemně na citáty, doplňují nedokončené věty, píšou referáty nebo větší ročníkové práce. To a mnoho dalšího je psaní. Vyjdeme tedy jako učitelé psaní z toho, co s dětmi děláme.

Dílna psaní čeká na své objevení, podobně jako na ně u nás čekala více než 15 let dílna čtení. Tam, kde v nějaké podobě probíhá, přináší stejný údiv jako před časem dílna čtení: Děti píšou! Píšou rády! Píšou dobře! A nečekané texty píšou i děti považované za slabé!

Dílna psaní není totožná s tzv. tvořivým nebo tvůrčím psaním, i když sdílí mnohé charakteristiky. Dílna psaní vznikla jako běžný formát výuky, který umožní každému žákovi pomocí vlastního psaní rozvíjet své myšlení o sobě a o světě kolem. Psaní umožňuje zaznamenat vlastní myšlenky, které jinak unikají, a pak je zkoumat a zpřesňovat a tak si ujasňovat, co vlastně chceme říct. „Psaní je jako konverzace, kterou vedeme sami se sebou a posléze se svým zamýšleným čtenářem.“ To je vlastnost psaní, která z něj činí mocný nástroj i pro rozvíjení kritického myšlení. Dílna psaní nezdůrazňuje tolik volnou tvořivost jako spíš zkoumání toho, kdo jsem, jak jsem propojen se světem, jak myslím a jak jsem schopen a ochoten o tom vypovídat i pro druhé nebo svým psaním svůj svět ohledávat a ovlivňovat.

Kde se dílny psaní vzaly? Před 50 lety se dětským psaním začal intenzivně zabývat učitel a později ředitel Donald Graves. Zajímalo ho, jak psaní může každému dítěti pomoci v tom, aby hlouběji poznalo samo sebe a aby dokázalo samo sebe lépe vyjádřit. Vycházel z přesvědčení, že psát může každý. Nemínil tím, že se z každého autora stane věhlasný romanopisec. Věřil, že psaní je nejlepším nástrojem k tomu, aby člověk hledal odpověď na otázku: „Co je důležité pro to, kým jsem, kým jsem býval a kým bych se chtěl stát?“ Tak o tom hovoří jeho žákyně Nancie Atwell v knize *In the Middle*. Dílny psaní společně s dílnami čtení sama rozvíjela ve své výuce po více než 30 let.

Gravesovi šlo o to, aby učitelé i děti přijali psaní do svého života. Aby se z psaní stala osobní potřeba a radost, a ne pouze

požadavek přicházející zvenci. Zkoumal, jak zařídit, aby z dětí rostli autoři, a ne „žáci, kteří píšou“. Studoval přirozený proces vzniku textu a z něj odvodil principy, které mohou ve škole pomáhat přejít od „psaní jako požadavku“ k „psaní jako smysluplné součásti života“. Studoval, jak se malé děti zmocňují psaní jako nástroje sebevyjádření i kontaktu s druhými. Učitelé, kteří se na několik let stali jeho partnery při výzkumech, na něj a jeho činnost vzpomínají jako na dobu, která všem otevřela oči a umožňovala nahlédnout do toho, jak děti při psaní přemýšlejí, co jim pomáhá a co je brzdí.

Co je k rozvoji psaní a pisatelství dětí nezbytné? Základní podmínkou je učitelova důvěra v každé dítě a v jeho pisatelské možnosti. Dítě ze svého učitele musí cítit, že nepochybuje o jeho schopnosti psát smysluplné a poutavé texty. Nabýt takového přesvědčení jaksi „předem“, dřív než zahlédne pisatelské pokroky i slabých žáků, nemusí být pro každého učitele snadné.

Dospělý, který provází děti do světa psaní, o něm sám musí něco vědět. Žák potřebuje od učitele hodně modelování a hodně zpětné vazby, takové, která mu pomůže, aby se hnul z místa, když se ztratí. Dospělí ukazují dětem, „jak to autoři dělají, když...“, např. když se rozhodují, o čem budou psát; pro koho a jakou formu zvolí; když zvolené téma zkoumají více do hloubky; když vylepšují první verzi svého textu; když... Jinými slovy – dospělí (učitelé) potřebují mít vlastní autorskou zkušenost. Neznamená to, že ji musejí nutně nabýt dřív, než se s dětmi do psaní pustí. To by možná ani nikdy nezačali. Mohou být zprvu „o jednu lekci“ před žáky. Pokud svoje pisatelsko-pedagogické zkušenosti dobře reflektují, stanou se postupně dost zkušenými autory a současně i učiteli psaní.

Klíčovým principem pisatelství je smysluplnost – a k ní žák potřebuje mít možnost svobodně si vybrat téma, autorský záměr, adresáta, formu dopomoci, způsobu publikace. Ve čtenářství máme se svobodnou volbou zkušenosti: děti v dílně čtení čtou podle svého výběru, svým tempem, na zvoleném místě. Jak pečovat o každé dítě, aby umělo využívat volnost tak, že podpoří jeho učení, aniž by ho uvrhla do paralyzující nejistoty?

Děti dostávají možnost psát o tom, co je opravdu zajímavá. Ale bývá pro ně zprvu těžké to v sobě odhalit a přenést do slov. Proto potřebují zejména zpočátku spoustu podpory. Nejde jen o téma, ale o to, co vlastně o tématu nebo skrze ně chci povědět, co tím řeknu sobě samému a co o sobě prozradím druhým. Co mě na tématu zajímá? Vím to a umím to říct? Proč je to pro mě poutavé? Jak moc do hloubky chci jít a jak moc se chci otevřít druhým? Může moje sdělení zaujmout i někoho dalšího? Kdo by to mohl být? Na co musím při psaní textu myslet, abych vyjádřil to, co chci, tak, aby tomu druhí porozuměli? Odhalování toho, jak se vlastně dělá, že přijdu na to, o čem mi stojí za to psát, aby můj text někomu jinému stál za čtení, je jeden z klíčových momentů pisatelského růstu člověka.

Co se žáky, když nevědí, „o čem psát“? Děti jsou v tomto ohledu často tak bezradné, že se učitel neudrží a témata jim nabízí. Hledá taková, o kterých věří, že by mohla s dětmi rezonovat. Byly-li právě prázdniny, nabízí se téma „Moje léto“. Po Vánocích „Nejmilejší dárek“. Jak zařídit, aby se děti od této dobře míněné podpory bezpečně odpojily a šly svou cestou? Učitelé vidí řešení v tom, že předloží témat více a navíc přidají i „volné téma“. To je však řešení jen pro děti, které si s volbou tématu poradit víceméně umějí. Ty ostatní potřebují různé formy dopomoci, mezi nimiž na prvním místě je možnost napodobovat dobře napsaný text, osobní konzultace a příležitosti k reflexi svého psaní.

Hned jak žáci nabudou první radostné zkušenosti se psaním, můžeme je učit, jak užitečné je pisatelské experimentování. Stejně jako ve čtenářství i v pisatelství se děti mohou učit, jak si rozšiřovat svá autorská teritoria – tedy jak pisatelsky obsazovat nová území v podobě témat, adresátů, vyjadřovacích prostředků, forem, žánrů.

Děti potřebují dostatek konzultací v průběhu všech fází procesu psaní. Konzultace si s velkým užitekem mohou poskytovat navzájem. Ve třídě může být – podle podmínek – vymezena jedna nebo dvě konzultační zóny. Jednoduše vhodná zákoutí, kam si mohou děti, které to právě potřebují, ve dvojici sednout, polohlasem si předčítat své texty, společně zjišťovat, co se autorovi textu podařilo, a hledat možná vylepšení textu. Dětem pomáhá, když v konzultačním koutku visí na zdi seznam otázek, které si mohou při konzultaci pokládat.

Učitel nicméně musí monitorovat situaci a odhadnout, kdy už dítě potřebuje vstup dospělého. S dětmi pochopitelně soustavně konzultuje jak podle aktuální potřeby, tak také v rámci systému, který si stanoví, aby se všem žákům dostalo jeho pozornosti.

Psaní není izolovaná činnost jedince. Psaní je komunikace – se sebou i s druhými, dokonce i s těmi, které jsem nikdy nepotkal a nepotkám. „Skuteční“ autoři myslí při psaní na to, kdo bude jejich text číst. Tento princip je potřeba přenést i do školy. Adresátem textu nemá být jen vyučující. Je tu celá třída potenciálních čtenářů. A díky snadnosti elektronického šíření mohou naši malí autoři myslet na celou školu, na rodiče, na obec – a dál.

Psaním autor vypovídá hodně o sobě. Aby děti mohly texty sdílet se spolužáky, potřebují se cítit bezpečně. Pisatelství vyžaduje otevřenou a přijímající atmosféru a současně ji pomáhá vytvářet. Děti se o sobě navzájem hodně dozvídají, lépe si rozumějí, ve třídě se postupně vytváří komunita autorů.

Pro pisatelství platí tatáž úměra jako pro čtenářství a vlastně pro získávání zdatnosti v jakékoli dovednosti: kvantita ovlivňuje kvalitu. Čím víc čtu, tím víc se jako čtenář zlepšuji. Čím víc píšu, tím lépe mi to jde.

Máme-li psát hodně, potřebujeme tomu věnovat čas. Nejen množství času, ale také pravidelnost. Času se nedostává. To bývá jeden z největších oříšků – jak zorganizovat výuku tak, aby se pisatelství stalo její přirozenou složkou? Zejména na druhém stupni.

Mohlo by se zdát, že vstupní požadavky na dílnu psaní nedávají šanci na to, abychom mohli psaní integrovat do každodenního života školy.

V plánovaném seriálu přinesou autoři, odborníci zapojení do projektu pro veřejné ZŠ Pomáháme školám k úspěchu, konkrétní příklady ze tříd, kde děti a učitelé píšou. Zaměří se na zmapování toho, jak s pisatelstvím začínali na různých stupních škol. Podívají se, jak učitelé a učitelky zařizují, aby se pisatelství se všemi výše zmíněnými potřebami vešlo do školního dne, týdne, roku. Každý, kdo s dětmi ve škole pravidelně píše, na to jde trochu jinak. Věříme, že inspirace z praxe přispěje ke stále větší oblibě pisatelství mezi dětmi i učiteli.

PhDr. Hana Košťálová, programová ředitelka projektu Pomáháme školám k úspěchu, o. p. s.

Jaké prostředí žáky podněcuje ke čtenářství a pisatelství?

JANA ŠTYBNAROVÁ

Děti v Mostě, stejně jako kdekoli jinde, pro to, aby se rozečetly a rozepsaly, potřebují podnětné prostředí. To školní je pro mostecké žáky o něco podstatnější než v jiných místech. Ne všechny mostecké děti totiž mají takové prostředí v rodině. Co tedy může udělat učitel, aby žáci se čtením nejenom začali, ale svůj zájem o knihy a o psaní i udrželi, vyprávějí dvě učitelky 1. stupně z 8. ZŠ v Mostě – Emilie Bandová a Jana Kaščíková.

Emilie Bandová, učitelka 1. stupně, která se několik let zabývá prožitkovým čtenářstvím, popisuje svoji cestu k rozečtení svých žáků těmito slovy: „Začala jsem zavádět dílny čtení od 3. třídy. I letos, s novou třídou, jsem si uvědomila, že jsem vlastně jediná, kdo může děti přivést ke čtenářství. Se žáky v minulé třídě jsem začala takto pracovat, když byli čtvrtáci. Pokládám za důležité, aby si děti mohly číst v dílnách čtení v každém věku. I u žáků, kteří se v určitém období zdají být rozečtení, může opadnout jejich zájem. Je důležité, aby si žáci volili knížky, které je baví. Také rozdíl mezi čtenářskými dovednostmi či zralostí lze řešit výběrem knížky.“

„Snažila jsem se vytvářet čtenářsky podnětné prostředí,“ vypráví Emilie Bandová a pokračuje: „Věděla jsem, že základem je volně přístupná třídní knihovnička, ve které bude dostatečné množství atraktivních knih různých žánrů, různých témat, různé náročnosti, aby si každý mohl vybrat. Některé děti totiž neměly doma žádné knihy. Většina dětí netušila, co je baví. Jeden můj žák i ve čtvrté třídě nosil *Budulínka*, pak si

přinesl knihu *Z Krakonošovy mošny*. Prostě si přinesl starou knížku po rodičích, po které náhodně sáhl. Nebavilo ho to. Pak přišel do třídy a doporučila jsem mu knížku *Ve staré cihelně se svítí*. Po hodině si ji vzal domů. Pak všem klukům říkal: „Kluci, to je super knížka.“

Na otázku, jak vlastně vybavila třídní knihovničku, Emilie odpovídá: „Nejprve jsem přinesla hodně knížek z domova po svých dětech. Pak jsem kupovala nové knížky z rozpočtu školy nebo z finančních prostředků, které jsme si jako třída vydělali na vánočním jarmarku nebo z výtěžku ze sběru. Dostala jsem také nějaké knížky od rodičů.“ Kolegyně uvádí, že nejdůležitější bylo, že si děti mohly brát knížky i domů. Mohly číst kdykoliv chtěly, nemusely čekat na čtenářskou dílnu. Děti neztrácely kontinuitu, mohly číst každodenně, nemusely si pamatovat, co četly před týdnem. Musely to jen paní učitelce nahlásit. Knížky si děti mohou brát, i když mají hotovou školní práci, třeba i v jiném předmětu, než je český jazyk.